

Historien om en billigbogsserie

Felix Rothstein: *Billigbog og højkultur – Gyldendals Bekkasinbøger*. Bogvennen 2021. Forening for Boghaandværk.

Forening for Boghaandværk har siden 1890 udsendt en årbog med emner som fx *Billede, Blad & Bog – Bladtegneren som bogillustrator* og *Drømmebogen*. Det største fra de mindste om mikroforlagene. Årbogen for 2021 er *Billigbog og højkultur – Gyldendals Bekkasinbøger*, og den er skrevet af cand.mag. og kulturjournalist Felix Rothstein.

Med udgangspunkt i sin egen bibliofile interesse for serien Gyldendals Bekkasinbøger, der udkom fra 1962-1979, har Rothstein skrevet en glimrende introduktion til serien og givet en oversigt over samtlige 96 titler. Den demonstrerer, hvordan boghistorie, kulturhistorie og socialhistorie hænger uløseligt sammen. Han behandler “bøger og formgivningen af dem som kulturelle dokumenter og som (design- og brugs-)objekter, der har reel og konkret betydning i vores liv” (s. 13). Så godt nok beskriver han bogbind og prisdannelser, men han fortæller altså også litteratur- og kulturhistorie i dansk og internationalt perspektiv.

Rothsteins fremstilling falder i to dele. I første del gør han rede for billigbøgenes 500-årige historie, og her forstår man selvfølgelig “billigbog” i en meget vid betydning. I anden del gør han så rede for Gyldendals Bekkasinbøger som en særlig slags billigbøger. Til at perspektivere og uddybe seriens art og betydning har han allieret sig med fire grafikere og bogdesignere, der, på hver tre sider, giver deres vurdering af Bekkasinbøgenes særlige grafiske fremtoning. Endelig giver han sin vision for billigbogens fremtid.

Første del, der fortæller boghistorien fra Gutenberg til lydbogen på streamingtjenesterne, har man muligvis hørt før. Rothstein trækker på både dansk og udenlandsk boghistorie, men han gengiver historien godt og ikke mindst interessant. Gennem fem nedslag i epokegørende øjeblikke i Europas boghistorie giver han et overblik, der sætter anden dels fokus på Bekkasinbøgerne ind i en historisk kontekst.

Bogen bliver billigere, da Gutenberg introducerer sin nye tryksteknik som erstatning for den eksklusive og dyre håndskrevne bog. Den historie fører til Venedig, hvor forlæggeren Aldus Manutius, omkring år 1500, udgav små og bærbare bøger i håndbogsformat. Det var bøger, som ikke var lænket til læsesale, men som man i princippet kunne læse hvor som helst.

350 år senere, i midten af 1800-tallet, stod borgerskabet klar med økonomiske resurser og tid til at læse. Togdriften, rotationspressen og ny papirmasse kom til og

dermed en bølge af billigbøger. Som Rothstein med flair for sprog skriver, så “skabte kombinationen af menneskemasse og papirmasse grobund for en ny masse: Mas-selæsning” (s. 24). Man skulle have tidsfordriv på rejsen, og der opstod en “jern-banelitteratur” både i England og Tyskland.

I Danmark udgav Martins Forlag i 1908 billigbøger og blev en konkurrent til Gyldendal. Den slags ville Gyldendal ikke have med at gøre i begyndelsen. Men da de billige og trendsættende Penguin-bøger i England havde vist deres potentiale, var der heller ingen vej uden om billigbogen for Gyldendal. Forlaget var da slet ikke det første, der bragte billigbøger til danske læsere, men da forlaget langt om længe i 1950'erne endelig tog fat, blev det Gyldendals Tranebøger, der helt kom til at dominere markedet og forestillingen om, hvad en billigbog var. En billigbog var en bog med et “løddigt” indhold, som kunne sælges for det samme som en pakke cigaretter.

Tranebøgerne var ikke bare danske og udenlandske klassikere, men også nyere litteratur, som havde vist sig at kunne sælge til et større publikum. De gav et stort, oplevelses- og dannelseshungrende middelklassepublikum noget af det bedste i den danske og udenlandske litteratur. Med billigbogen blev litteraturen demokratiseret. Tranetitler blev “den danske bogbranches svar på Margretheskålen, et enkelt, effektivt og billigt stykke industrielt design, der nåede millioner af hjem” (s. 49). Mellem 1959 og 1983 blev der solgt 13,8 millioner Tranebøger! Bøger blev en slags standardvarer på moderne markedsvilkår. Der skulle sælges mange, og de skulle være let genkendelige og tilgængelige for køberne. Ved siden af Tranebøgerne blev der plads til fagbøger i Gyldendals Uglebøger, lyrik i Spættebøgerne og den lidt mere eksperimenterende, moderne og intellektuelle bog i Bekkasinserien. Den var for “connaissanceur” og folk med honnête litterære ambitioner. Den skulle popularisere de vanskelige, upopulære og moderne forfattere. Den kostede lidt mere end Tranebøgerne, men var stadigvæk billig.

“I en serie skal hver enkelt bog på samme tid kunne sælge sig selv og alle de andre titler i serien”, anfører grafisk designer Camilla Jørgensen (s. 60). Den enkelte bog er altså noget i sig selv og del af et hele. Dette hele er både givet med den redaktionelle linje, der præger serien, og af det design, som alle bøgerne deler.

De første ti Bekkasinsbøger, som udkom samme dag, angav retningen. Det var nyklassikere af Knut Hamsun, James Joyce og Virginia Woolf, samt nyere danske værker af Villy Sørensen og Ole Sarvig. Læserne blev ført ind en fortrinsvis vesteuropæisk, mandlig litteratur, som Rothstein kritisk anfører. Men det var ikke kun bøgernes art, der gav serien sit præg, det var i høj grad også bøgernes design. Hele vejen igennem var det Gyldendals topdesigner, Austin Grandjean, der gav serien karakter.

I de første 49 bind søgte han at ramme bogens stemning med abstrakte stemningsmalerier – det som en ond tunge kaldte for “sjasket tapetmodernisme” (s. 107). Men det var først, da designet blev lagt om og tog en minimalistisk popkunstform, at bøgernes omslag blev ikoniske. Det var i 1967, netop som billigbøgerne boomed, at Grandjean fandt på at lave et billigt tofarvetryk og syv striber. Øverst forfatternavn, lige under titel og så de syv striber med serienavn og Bekkasin-logo i nederste stribe. Helt enkelt: Her er en bog! Og en god en af slagsen.

Men allerede sidst i 1960'erne var billigbøgernes tid ved at rinde ud. Bogklubberne tog over, og bøgerne, der nu igen gerne måtte være i stift bind og til at sætte på

hylderne i parcelhuset, blev sendt direkte hjem til læseren. I 1979 var det slut med Bekkasinbøgerne, men de havde inden da nået at opfylde deres funktion og havde sat deres karakteristiske præg på det danske bogmarked og i dansk læsekultur.

Rothsteins fremstilling er fyldt med fine boghistoriske detaljer og perspektiver, som han dels selv anlægger, og som man dels selv kan tilføje. Vore dages såkaldte luft-havnslitteratur får en ny dimension i lyset af toglitteraturen. Og bogomslagets funktionalisme og ikoniske karakter har sin lige i Matas-produkternes skrå striber, der også bliver lanceret i 1967. Serieformatet findes stadigvæk i fx de succesfulde *Tænkepauser*, i de store forlags klassikereserier og i de små forlags særligt profilerede oversættelser, som fx Basilisks Babelserie. De "kuraterede" serier gør det, som algoritmerne ikke helt kan: De er udvalgt af redaktører med en særlig smag og et bestemt sigte.

Rothstein er en engageret fortæller af boghistorien, men han fortæller den ikke uden en vis kritisk distance til den mægtige Grandjean, ligesom han også har et kritisk blik for, hvordan en så magtfuld serie som Bekkasinbøgerne også påvirker læsernes opfattelse af, hvad der gælder for god litteratur. En passant nævner Rothstein forlaget Arena, som man godt kan se som en konkurrent til Gyldendal. Men han gør ikke rigtig noget ud af den historie. Bød Arena på en ganske anden litterær linje en Bekkasinbøgerne – eller var det langt hen ad vejen de samme forfattere og den samme modernistiske stil, de dyrkede?

Og endelig kan man med Rothstein spørge, om seriens mål også blev opfyldt? Kom den moderne litteratur ud til det bredere publikum, som den bejlede til? Det er ikke let at svare entydigt på. Nogle bind solgte godt, mens andre måtte makuleres, fordi der ganske enkelt ikke var et publikum til dem. Der var grænser for, hvor meget modernistisk kunst man kunne sælge – selvom omslaget havde stil.

I sin perspektivering sammenligner Rothstein billigbogen med vor tids lydbog. Den er godt nok populær, men det er jo et andet medie og ikke nogen serie, så sammenligningen halter. Tættere på billigbogen og dens funktion kommer man med streamingtjenesternes tilbud om både e-bøger og lydbøger. De kan levere dem til en uhørt billig pris, som ganske matcher billigbogen i 1960'erne. Her har man de helt aktuelle bøger og en stor del af klassikerne til omkring to pakker cigaretter om måneden – noget af et prisfald! Og ikke så sært, at forlagene og forfatterne har svært ved at lave penge på deres produktion.

Rothsteins bog er ikke tænkt direkte ind i en litteraturhistoriografisk sammenhæng, men den er ikke svær at placere der. Den føjer sig til den række af forsøg, der er gjort på at skrive litteraturhistorie på andre måder end den traditionelle. Man har fx set forsøg på at skrive ud fra årstal, som Hans Ulrich Gumbrecht har gjort i *In 1926* (1998); man har set forlæggerhistorie i Hans Hertel *Vor tids Reitzel* (1999) og forlagshistorie i Anders Juhl Rasmussens *Arena-modernisme* (2012). At fortælle litteraturhistorie ud fra en serie som Bekkasinbøgerne er en alternativ måde at gribe historien an på, og Rothsteins bog demonstrerer, at det er et godt og givtigt greb. Litteratur, design, økonomi og højkultur går her hånd i hånd og tegner et levende billede af, hvordan produktion, formidling og forbrug fungerer – eller rettere fungerede – i praksis.

Fotos: Henrik Ginge